

Tidssoner og jernbanen

Før jernbanen kom til Norge midt på 1800-tallet, hadde alle steder sin egen lokale tidsregning. Tida ble målt etter solas stilling på himmelen. Når den sto høyest, var klokka tolv.

Sola var tidsmåleren, men i tillegg brukte en steder i naturen som tidsmerker. Navn som Midtjfellet, Middagsnibba, Midtmorgenvatnet, Nonshaugen, Nons-tind, Nonsåsen og Åbittind vitner om det. Ordet ”non” kommer fra det latinske nona og betyr ”niende time”. Non var et måltid som var vanlig å innta i tre-fire-tida om ettermiddagen.

Soldøgnet var ikke nøyaktig, men det gjorde ikke noe før de mekaniske urene kom i masseproduksjon og folk fikk råd til å kjøpe dem. Da oppdaget mange at klokka ikke stemte med sola. Løsningen ble å innføre middelsoldøgnet, en tidsstandard som delte døgnet opp i nøyaktig like lange timer, uavhengig av solas gang. Standarden ble innført både i Norge og resten av Europa rundt 1818.

For å holde nøyaktig rede på tida, var almanakken viktig. På 1800-tallet var almanakken den mest utbredte boka i Norge foruten Bibelen. Den inneholdt opplysninger om hvordan en i mørketida kunne måle lokaltida etter måne og stjerner. Der fant en også tidsdifferansen mellom forskjellige steder.

Jorda dreier seg 15 lengdegrader østover i timen. Det fører til at vi i Norge har en tidsforskjell på 1 time og 47 minutter fra landets vestligste spiss; Holmebråten ytterst i Sognefjorden, til det østligste punktet; Hornøya ved Vardø.

På landet var tida som oftest bestemt etter hvor kirkestedet lå i bygda. Lokaltida var bare felles for de stedene som lå på samme meridian (lengdegrad). Innenfor et og samme fylke kunne forskjellen være rundt ni minutter.

Tid var et tøyelig begrep, men så lenge folk reiste lite og hadde lite utenomverdenen å gjøre, var det uproblematisk. Da telegrafene og jernbanen kom, ble det vanskelig å holde fast ved denne måten å regne tida på. Når en reiste øst- eller vestover måtte en stadig stille uret for å være a jour med lokaltida. For eksempel var det fire minutters tidsforskjell mellom Kristiania og Drammen, og en måtte stille klokka 22 minutter tilbake når en kom fram til Bergen!

De nye kommunikasjonene krevde en felles, samordna tidsregning for at rutetabellene skulle fungere. En stund opererte en med ei egen jernbanetid og ei egen telegraftid.

I starten fulgte telegrafstasjonene lokaltida som gjaldt i København, men etter 1866 gikk de over til å bruke Kristiania-tid.

Kristianias lokale tid gjaldt også for tog som dro fra Østbanen. Dette var den første formen for ”normaltid” i Norge.

Tidsregningen for jernbanen ble etter hvert et problem både i Europa og Amerika. Lokaltidene skapte forvirring. I 1870 måtte en reisende fra Washington til San Francisco stille uret sitt 200 ganger hvis det skulle vise riktig lokal tid der toget stoppet! Jernbaneselskapene i USA prøvde å forenkle dette ved å innføre tidssoner, men enda satt en igjen med 80 forskjellige jernbanetider, noe som skapte forvirring og usikkerhet.

Noen land innførte etter hvert normaltid eller jernbanetid, som var felles for hele landet eller for et større landområde. Flere internasjonale konferanser ble holdt for å finne opp et enklere system. I 1872 vedtok en jernbanekonferanse i USA å erstatte alle lokaltidene med en felles Standard Railway Time, som delte landet opp i fire tidssoner med en times forskjell mellom hver. Det var en stor forenkling.

Det amerikanske påfunnet førte til et internasjonalt krav om å få laget en tidsstandard for hele verden. I 1884 inviterte den kanadiske jernbanedirektøren, Sir Sandford Fleming, til den første internasjonale meridiankonferansen, som fant sted i Washington. Konferansen kom fram til et forslag om å dele opp jorda i 24 tidssoner, hver på 15 graders bredde. Innenfor hver sone skulle tida være den samme, og mellom sonene skulle det være et hopp på en time.

Men hvor skulle ”tida begynne”? Konferansen utartet etter hvert til en kamp om nullmeridianen. Den ville bli den moderne verdens sentrum, og det var en status som flere land ville ha. Striden sto i første rekke mellom England og Frankrike.

Til slutt vedtok konferansen en resolusjon om å legge nullmeridianen til Greenwich utenfor London. Der skulle den nye ”verdensdagen” begynne ved midnatt og vare i 24 timer. Kom en inn i en tidssone fra øst, skulle uret stilles en time tilbake, og fra vest en time fram. I midten skulle Greenwich ligge på 0 grader. Tida her ble kalt Greenwich Mean Time (Greenwich midteldtid. GMT).

Vedtaket på meridiankonferansen var ikke bindene. Hvert land kunne selv velge om det ville innføre sonetid eller ikke. Det tok flere år før noen fulgte opp. Først i 1889 ble ordningen innført i det første landet, Japan.

Middeltidssystemet ville føre til at Norge måtte deles inn i tre soner, hver på en time. Fire måneder etter vedtaket foreslo stortingsmann Otto Blehr fra Venstre en felles tidssone, ei normaltid for hele Norge. Han ville rydde opp i den ”fullstændige Vilkaarlighet” som rådet, og pekte spesielt på at telegraf og jernbane fulgte ulike tider. Han ville at norsk tid skulle ta utgangspunkt i den internasjonale standarden og være den samme som i Mellom-Europa, det vil si en time foran GMT.

Forslaget ble sendt ut på høring, men møtte stor motstand både på Stortinget og ute i landet. Motstanden skyldtes at folk flest var bønder og fiskere, som ikke merket noe til ulempene med lokaltid. De hadde ikke noe behov for normaltid. Sammenliknet med Sverige og Danmark hadde Norge heller ikke noe stort jernbanenett. I tillegg nektet mange å lystre det som ble bestemt av og for embetsmenn i byene.

Det var særlig to grunner til at myndighetenes holdning sto på ”vent”. For det første var en usikker på den videre utbyggingen av jernbanen. En bane over fjellet til

Bergen ville øke behovet for å samkjøre klokketida. For det andre ville en se an de andre lands erfaringer med normaltids først. Dermed ble forslaget enstemmig avvist under Stortingsbehandlingen i 1887.

Svenskene innførte for øvrig felles tid allerede i 1879. Men selv om Sverige og Norge var i union, var det ikke aktuelt med noen tidsunion med Norge. Det svenske vitenskapsakademiet uttrykte det slik: ”Det borde vara klart att gemensam tid før hela Norge aldrig kan ifrågakomma”.

Sju år senere, i 1894, kom forslaget opp på nytt, etter initiativ fra astronomiprofessor Hans Geelmuyden. Som leder for Den norske gradmålingskommisjonen var han ofte på reise og hadde personlig erfaring med lokaltider. Han var også kjent med det internasjonale presset for å få innført normaltids.

Nå var det lite igjen av motstanden. Siden 1887 hadde både Tyskland og Danmark innført mellomeuropeisk tid. Det var land som Norge hadde nære forbindelser med. Vi var nå det eneste landet på vår lengdegrad som ikke fulgte den sammen tida.

Fra slutten av 1880-tallet opplevde Norge et oppsving i turisttrafikken, og økonomien hadde bedret seg. Våren 1894 ble både Sørlandsbanen og Bergensbanen vedtatt. For sistnevnte gjaldt det bare strekningen mellom Voss og Finse, men de fleste regnet med at linja ville bli forlenget østover.

Spørsmålet om normaltids var nå blitt et spørsmål om å ta hensyn til den internasjonale samferdselen og handelen. I tillegg ble rikstelefonen innført i 1894, og dermed fikk vi nok et ”fjerntrafikkmiddel”. Tidligere hadde teleteknikken vært så dårlig at telefon bare var et lokalt fenomen. Da saken

kom på dagsorden igjen i 1894 hersket det derfor stor enighet om at Norge burde slutte seg til en internasjonal tidsstandard.

Komiteinnstillingen om normaltids ble skrevet på nynorsk. Dette ble i seg selv årsak til en heftig debatt på Stortinget. Men til slutt stemte flertallet for at loven skulle bli den første som ble skrevet på nynorsk og dermed var nynorsk sidestilt med riksmål som offisielt språk etter Jamstillingsloven fra 1885.

Loven ble enstemmig vedtatt i Stortinget 4. juni 1894 og ble senere omtalt som ”Landmålslova”.

Log um sams normaltids fyr kongeriket Norig

§ 1. Fraa den 1ste januar 1895 skal mideltidi fyr den meridianen, som ligg 15 grader austanfyr Greenwich, vera det loglege klokkeslætte i Norig.

§ 2. Naar normaltids etter denne logi er innførd, og det daa maatte visa seg trong til aa byta um nokot klokkeslætte, som er nemt i eldre loger, skal kongen kunne taka avgjerd um slikt umbyte fyr det heile land elder fyr einskilde landslutar.

NSB hadde delt inn jernbanenettet i seks distrikter, som til nå delvis hadde fulgt hver sin tidsregning. Distriktene 1, 2, 3 og 4 (Oslo, Drammen, Hamar og Trondheim) brukte ”Kristianiattid”. Distrikt 5 (Stavanger) fulgte ”Stavangertid”, mens distrikt 6 (Bergen) fulgte ”Bergenstid”.

Loven om normaltids betydde at i distriktene 1-4 måtte klokka justeres fram fra 11.42 til 12.00. I distrikt 5 ble den stilt fra 11.23 til 12.00, mens i distrikt 6 ble viserne skrudd fram fra 11.21 til 12.00. Skillet skjedde nyttårsaften 1894.

Tynset jernbanestasjon, fotografert i 1890, med klokka oppe på veggen mot perrongen. På denne tida var det altså NSBs «Kristianiad» som vistest her. Musea i Nord-Østerdalen, nr. 29687.

Loven om normaltid ble godt mottatt. I Aftenposten for mandag 31. desember 1894 finner vi denne kommentaren om ”den nye Fællestid for Norge”: ”Indføringen af Fællestid for hele landet maa ubetinget betegnes som et Fremskritt, der vil blive til Nytte ikke blot for den almindelige Samferdsel, men ogsaa i andre henseender og særlig for Jernbanetrafikken og Telegtaftjenesten”. Det fikk Aftenposten rett i.

Almanakken lettet overgangen

”Almanak for 1895” har mange lettfattelige opplysninger om normaltiden til nytte for en og hver. Almanakens Udgiver, hr. Professor Geelmuyden, ”oplyser at Tabellerne i Kalenderen har til hensigt at give veiledning ved overgangen fra den gamle lokaltid til Fællestiden. Lige under hvert Steds Navn i Tabellerne er anført hvor meget Uhrene maa stilles frem ved Overgangen fra den gamle Lokaltid til den nye Fællestid.

I Kristiania maa Uhrene stilles 17 Minuter frem, og i Bergen 39 Minuter frem.

Udførligere Oplysninger herom kan faaes paa Telegrafstasjonerne. Hver Søndag og Onsdag Morgen vil det blive givet telegrafiske Tidssignaler fra Observatoriet i Kristiania, nemlig Søndag kl. 10 og Onsdag kl. 9 efter den nye Fællestid”. (Aftenposten, 31. desember 1894)

Tidsendringer i Amtet

Middelsoldøgnet fra 1818 viste seg å være fra 11 til 19 minutter etter normaltida her i fylket, og måtte rettes.

”Da hele Hedemarkens amt ligger mindre end 15 grader østlig for Greenwich, saa er overalt i amtet sand tid mindre end Greenwichs tid forøget med 1 time. Hvis man kjender landets normal-tid, skal man følgende trække fra denne et vist antal minutter for at finde de enkelte steders sande tid, og omvendt kjender man et steds sande tid, så

maa man legge et vist antal minutter til for at finde normaltiden. Følgende tal viser antal minutter, som skal lægges til stedets tid, for at finde landets normaltid.

Rettelse til fællestiden:

+ 19 minutter: Kvikne. 18 min.: Sollien. 17 min.: Tønset, Lille-Elvdalen og Ringsaker. 16 min.: Tolgen, Øvre Rendalen og Stor-Elvdalen. 15 min.: Løten, Romedal, Stange og Ytre-Rendalen. 14 min.: Elverum, N. Odal og Aamot. 13 min.: S. Odalen og Vaaler. 12 min.: Brandval, Eidskogen, Grue, Hof, Vinger og Aasnes. 11 min.: Trysil." (Norges Land og Folk)

Tidene endret seg – bokstavelig talt

Innføringen av normaltid i 1895 var den første store endringen som hadde med tidsregningen å gjøre i Norge. Den andre var innføringen av 24-timers klokka i 1924. Ordningen skulle fjerne "dobbeltneningen" i tidsangivelsen. Fra før brukte en for eksempel betegnelsen "kl. 6 kveld" og "kl. 6 morgen". Fra og med 15. mai 1927 tok NSB i bruk tidsbetegnelsen 0-24 i sine rutetabeller.

Den tredje endringen var innføringen av sommer- og vintertid. Når sommertida starter om våren, skrur vi klokka en time fram, mens den stilles en time tilbake når sommertida tar slutt. Ordningen ble foreslått av Benjamin Franklin alt i 1784. Hensikten var å kunne utnytte de lyse sommermånedene bedre, arbeids- og helsemessig. Tyskland var først ute med sommertid i 1916, deretter fulgte Storbritannia. I dag brukes sommertid i mange land. Men hvert land avgjør selv hvordan ordningen skal praktiseres. Noen land har sommertid annethvert år, og datoene for når den starter og slutter kan variere.

I Norge hadde vi sommertid i 1916, 1943 – 45 og 1959-65. Dessuten hadde vi

sommertid om vinteren fra og med 11. august 1940 til og med 2. november 1942. I 1980 ble sommertid permanent innført i Norge, og da måtte den gamle "Log um sams Normaltid" fra 1895 endres. I 1996 vedtok EU at sommertida skulle starte siste søndag i mars og slutte siste søndag i oktober, og Norge sluttet seg til vedtaket.

Kilder:

- Marie Skoie: Da tiden ble normal (masteravhandling 2002)
- Wikipedia
- På folkemunne